

**ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПРИ ВИВЧЕННІ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ПРАВознавство»**

**PROBLEMS OF COMBATING CORRUPTION AS AN OBJECT
OF COGNITIVE ACTIVITY OF HIGHER EDUCATION STUDENTS WHEN STUDYING
THE ACADEMIC DISCIPLINE "JURISPRUDENCE"**

**Перевалова Л.В., к.філос.н., доцентка,
професорка кафедри права**

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

**Кузьменко О.В., к.п.н., доцент,
доцент кафедри права**

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Гаряєва Г.М., доцентка кафедри права

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

У статті з позиції накопиченого педагогічного досвіду викладання навчальної дисципліни «Правознавство» студентам технічного університету здійснюється аналіз та формується підхід щодо створення оптимальної моделі викладання питань, пов'язаних із запобіганням та протидією корупції у сучасних умовах розвитку Української держави. Зазначається, що корупція виступає суттєвим гальмівним та руйнівним чинником розвитку державності, безпечного та якісного життя суспільства, а також функціонування вітчизняної правової системи. Акцентовано увагу на тому, що, зважаючи на постановку питання у межах державного стратегіювання щодо протидії та запобігання корупції, стає очевидним той факт, що до цього процесу повинно долучитися усе суспільство. Вважається необхідним саме з цією метою вживання заходів щодо озброєння якомога більшої кількості людей відповідними знаннями та практичними навичками у цій сфері. Безперечно, у згаданій системі вища освіта не може стояти осторонь та повинна бути спрямована на підготовку висококваліфікованих фахівців з високим рівнем правосвідомості й нульовою толерантністю до корупції. У статті обґрунтовується, що серед навчальних дисциплін для студентів неюридичних (зокрема, технічних) закладів вищої освіти особливі можливості для набуття знань та практичних навичок у сфері запобігання й протидії корупції має дисципліна «Правознавство». Зазначається, що майже кожен блок цієї дисципліни так чи інакше стосується різних аспектів антикорупційної діяльності та має суттєві потенційні можливості для їх висвітлення. Вважаємо, що при удосконаленні змістового наповнення навчальної дисципліни «Правознавство» у зазначеному аспекті необхідно діяти збалансовано та комплексно. Це, з одного боку, означає те, що необхідно піднімати антикорупційні питання безпосередньо. У статті аргументовано необхідність запровадження окремої тематики як для лекцій, так і для проведення практичних (семінарських) занять. У той же час, дуже важливо з дидактичної та методичної точок зору демонструвати студентам антикорупційну складову у межах широкого спектру інших тематик, що традиційно входять до структури навчальної дисципліни «Правознавство».

З урахуванням положень окремих законодавчих актів, що наведені у статті, а також тих загроз, які викликає корупція у життєдіяльності сучасного соціуму, доведено, що дисципліна «Правознавство» повинна бути спрямована на набуття студентами неюридичних закладів вищої освіти здатності розв'язувати складні завдання та аналізувати практичні проблеми у сфері запобігання й протидії корупції. Аргументовано, що для досягнення такої мети курс «Правознавства», що викладається студентам неюридичних (зокрема, технічних) закладів вищої освіти, слід доповнити такими темами, які будуть безпосередньо стосуватися вказаної вище проблематики. По-перше, тематикою, у межах якої здійснюється теоретичний аналіз корупції як соціального явища. По-друге, темою, яка стосується правового механізму запобігання корупції в Україні. І, по-третє, тематикою, у якій розкривається як міжнародний, так і вітчизняний досвід правової протидії корупції.

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, протидія корупції, антикорупційна політика, антикорупційні питання, правова культура, правова культура студентів, правове навчання та виховання, правосвідомість, правознавство, педагогічні інструменти.

The article, from the perspective of the accumulated pedagogical experience of teaching the academic discipline "Jurisprudence" for students of non-legal higher education institutions, analyzes and forms an approach to the most optimal model of teaching issues related to the prevention and counteraction to corruption in modern conditions of statehood development and the existence of society.

The article indicates that corruption is a significant inhibitory and even destructive factor for the development of statehood, safe and high-quality life in society, as well as the functioning of the legal system. Attention is focused on the fact that, given the formulation of the issue within the framework of state strategy for combating and preventing corruption, it becomes obvious that the whole of society must join this process. It is considered necessary for this purpose to take measures to arm as many people as possible with relevant knowledge and, preferably, practical skills in this area. Undoubtedly, in this system, higher education cannot stand aside, but should be aimed at training highly qualified specialists with a high level of legal awareness and zero tolerance for corruption. The article substantiates that among the academic disciplines for students of non-law institutions of higher education, the discipline "Jurisprudence" has special opportunities for acquiring knowledge and practical skills in the field of preventing and combating corruption. It is noted that almost every block of this discipline is somehow related to various aspects of anti-corruption activities and has significant potential for their coverage. We believe that when improving the content of the academic discipline "Jurisprudence" in the above-mentioned perspective, it is necessary to take a balanced and comprehensive approach. This, on the one hand, means that it is necessary to raise anti-corruption issues directly. The article argues the need to introduce a separate topic for both lectures and practical (seminar) classes. At the same time, it is very important from a pedagogical and methodological point of view to demonstrate to students the anti-corruption component within a wide range of other topics that are traditionally included in the structure of the academic discipline "Jurisprudence". Taking into account the provisions of individual legislative acts given in the article, as well as the threats that corruption poses to the life of modern society, it is proven that the discipline "Jurisprudence" should be aimed at students of non-law higher education institutions acquiring the ability and skills to solve complex tasks and analyze practical problems in the field of preventing and combating corruption. It is argued that to achieve this goal, the course "Jurisprudence" taught to students of non-law higher education institutions should be supplemented with such topics that will directly relate to the above-mentioned issues. First, the topics within which the theoretical analysis of corruption as

a social phenomenon is carried out. Secondly, the topic, which concerns the legal mechanism of preventing corruption in Ukraine. And, finally, thirdly, the topic, which reveals both international and domestic experience of legal counteraction to corruption.

Key words: corruption, prevention of corruption, counteraction to corruption, anti-corruption policy, anti-corruption issues, legal culture, legal culture of students, legal education and upbringing, legal awareness, jurisprudence, pedagogical tools.

Становлення України як соціальної, демократичної та правової держави буде неможливим без життя дієвих заходів у напрямі протидії корупції. Адже, остання виступає суттєвим гальмівним та навіть руйнівним чинником для розвитку державності, безпечного та якісного життя суспільства, а також функціонування правової системи. Складні трансформації, які супроводжували розвиток української державності, починаючи з моменту здобуття незалежності, не могли не знайти відбиття на рівні законності та правопорядку, у тому числі й на стані вчинення корупційних правопорушень, на ставленні до неї як до явища соціально-правової дійсності тощо. Як доречно зауважує В. О. Антонов, корупція набула статусу основного елементу ухвалення рішень і вирішення різноманітних питань у політичній, економічній та інших суспільних сферах. При цьому, резюмує науковець, такий стан речей повністю деформує систему ціннісних орієнтирів широких верств населення [1, с. 64].

Саме тому корупцію слід розглядати як реально існуючий негативний аспект реальності, а також велику екзистенційну загрозу, яка може поставити на грань виживання усі сфери соціального розвитку. З цього приводу навіть у Стратегії національної безпеки України [2] звертається увага на цю проблему з безпекової, а отже й екзистенційної точки зору. Так, у цьому стратегічному документі називаються важливі та пріоритетні напрями забезпечення національних інтересів України та гарантування національної безпеки, серед яких: захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; європейська і євроатлантична інтеграція; відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України. При цьому особливо акцентується увага на тому, що реалізація таких пріоритетів забезпечуватиметься не в останню чергу через захист особи, суспільства і держави від правопорушень, зокрема, корупційних, забезпечення відновлення порушених прав, відшкодування заподіяної шкоди. О. М. Руднева та О. Н. Ярмиш небезпідставно вважають, що всеохоплююча корупція (особливо в державному апараті, проте не лише там) стала найсерйознішою проблемою, а також викликом для правової та політичної системи [3, с. 11]. Крім того, у Стратегії вказано, що непослідовність і незавершеність реформ та корупція перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її стале та динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище. Фактично Стратегія та Закон України «Про національну безпеку України» [4] розуміють корупційні загрози з широкого ракурсу, а саму корупцію як явище, що здатно деструктивно вплинути на всі сфери соціального життя, не оминаючи жодного члена суспільства.

Зважаючи на таку постановку питання у межах державного стратегіювання щодо протидії та запобігання корупції, а також законодавчого [5] і підзаконного [6] регулювання, стає очевидним той факт, що до цього процесу повинно долучитися усе суспільство. Саме для цього варто жити заходів щодо озброєння якомога більшої кількості людей відповідними знаннями та практичними навичками у цій сфері. Безперечно, у цій системі вища освіта не може стояти осторонь. Більше того, названою вище Стратегією національної безпеки України системі освіти, зокрема, вищій, надається високозначуща візія у сфері сталого розвитку соціуму, динамічного розвитку всіх інноваційних сфер, де сформульовано та належним чином утверджується принцип нульової толерантності

до корупції. Зокрема, у Стратегії вказано на те, що розвиток людського капіталу України повинен здійснюватися через модернізацію освіти та науки. Для цього необхідно постійно вживати заходи для модернізації системи дошкільної та повної загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, привести освітні стандарти до потреб суспільного розвитку та до найкращих світових зразків з урахуванням реального стану сприйняття корупції [7].

Саме з огляду на вищевикладене, вся система вищої освіти повинна бути спрямована на підготовку висококваліфікованих фахівців з високим рівнем правосвідомості та нульовою толерантністю до корупції. Разом із тим, у системі навчального процесу існують ті навчальні дисципліни, у межах викладання яких є можливості більш якісно та всебічно виконати таке важливе завдання. Вважаємо, що серед навчальних дисциплін для студентів неюридичних закладів вищої освіти особливі можливості для набуття знань та практичних навичок у сфері запобігання та протидії корупції має дисципліна «Правознавство».

Як ми вже вказували у попередніх публікаціях, від студентів як майбутніх фахівців, які будуть задіяні у різних сферах суспільних відносин, залежить майбутнє країни, її динамічний та поступальний розвиток. Якщо говорити виключно про студентів неюридичних закладів вищої освіти, то одним із суттєвих чинників, які покликані сприяти належному формуванню правової культури та підвищувати її, є належне викладання навчальної дисципліни «Правознавство» [8]. Адже остання, будучи комплексною дисципліною, що акумулює основні базові правові знання стосовно засад організації та функціонування держави, існування суспільства, функціонування правової системи, дотримання прав і свобод людини та громадянина, не може не передбачати висвітлення основних аспектів антикорупційної діяльності та запобігання їй протидії корупції. Майже кожен блок цієї дисципліни так чи інакше дотичний до різних аспектів антикорупційної діяльності та має суттєві потенційні можливості для їх висвітлення.

Більше того, наказом Міністерства освіти і науки України від 3 квітня 2024 року № 441 «Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти» [9] було розширено перелік обов'язкових компетентностей випускника за рахунок доповнення новим абзацом такого змісту: «здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких проявів недоброчесності». Все це вимагає особливого педагогічного підходу як до викладу традиційних тематик у межах навчальної дисципліни «Правознавство» з акцентуванням на неприпустимості корупції у відповідних сферах, так і до викладання окремих блоків питань, які будуть безпосередньо стосуватися антикорупційної проблематики.

Вважаємо, що при удосконаленні змістовного наповнення навчальної дисципліни «Правознавство» у вказаному вище ракурсі необхідно підходити збалансовано та комплексно. Це, з одного боку, означає те, що необхідно піднімати антикорупційні питання безпосередньо. Йдеться про запровадження, як було зазначено вище, окремої тематики як для лекцій, так і для практичних (семінарських) занять. У той же час, дуже важливо з дидактичної та методичної точок зору демонструвати студентам антикорупційну складову у межах широкого спектру інших тематик, що традиційно входять до структури навчальної дисципліни «Правознавство». При цьому з вищевказаного погляду можна та потрібно говорити про корупцію упродовж вивчення всього курсу. Разом із тим, слід особливо

це робити при викладанні конституційного, адміністративного, кримінального права. Крім того, про проблеми корупції слід говорити й у межах питань, пов'язаних із правосвідомістю особи та її правовою культурою.

З іншого боку, збалансований та комплексний підхід передбачає і те, що при формуванні питань, безпосередньо пов'язаних із правовим регулюванням протидії та запобігання корупції, важливо брати до уваги той факт, що ці питання розраховані на підготовку студентів неюрідичних закладів вищої освіти. Це, у свою чергу, означає те, що слід більше уваги приділити історичним аспектам формування корупції як у світі, так і в нашій державі, змісту корупції та її суспільно небезпечному характеру, а також правовим засадам протидії їй. Також слід приділити увагу розумінню доброчесності, а також заходам, спрямованим на її підтримання, які можуть вживатися як з боку держави, так і з боку громадянського суспільства, окремо взятої людини.

На веб-сайті Освіта. UA указано на те, що у системі українських вищих навчальних закладів відбувається запровадження антикорупційних навчальних курсів. Головним завданням таких курсів є надання студентам інформації про історію, сутність і зміст понять «корупція» та «доброчесність», місце цих категорій у суспільстві, засоба масової інформації та підприємницькому середовищі, а також допомога в розумінні ролі та можливостей громадян у боротьбі з корупцією. Після вивчення таких курсів студенти повинні здобути набір актуальних знань й інструментів, щоб долучитися до розбудови доброчесного освітнього середовища на практиці [10].

Урахуванням положень вищевказаного наказу Міністерства освіти і науки України, а також тих загроз, що викликає корупція у життєдіяльності сучасного соціуму, дисципліна «Правознавство» повинна бути спрямована на набуття студентами неюрідичних закладів вищої освіти здатності та вміння розв'язувати складні завдання та аналізувати практичні проблеми у сфері запобігання і протидії корупції. Ми вважаємо, що для досягнення такої мети курс «Правознавства», що викладається для студентів неюрідичних закладів вищої освіти доповнити такими темами, що будуть безпосередньо стосуватися вказаної вище проблематики. По-перше, тематикою, у межах якої здійснюється теоретичний аналіз корупції як соціального явища. По-друге, тематикою, яка стосується правового механізму запобігання корупції в Україні. І, по-третє, тематикою, у якій розкривається як міжнародний, так і вітчизняний досвід правової протидії корупції.

Кожна з цих трьох тематик повинна бути належним чином розкрита та передбачати дотримання таких вимог як комплексність, збалансованість та розрахованість на сприйняття студентами неюрідичних закладів вищої освіти. Саме тому з нашої точки зору у межах першої теми, присвяченої теоретичному аналізу корупції як соціального явища слід розкрити такі питання: 1. Історичне коріння корупції. 2. Поняття корупції, її ознаки, форми й види. 3. Причини корупції та її наслідки. 4. Конфлікт інтересів: поняття, види за законодавством України та зв'язок із корупцією.

Наведені питання повинні дати студентам первинні, але змістовні та всебічні знання про корупцію як нега-

тивне явище соціальної дійсності, про причини її появи, особливості прояву, сфери поширення. Незважаючи на назву цієї тематики, варто подавати розкриття відповідних питань не лише з теоретичної точки зору, але й з практичної, спираючись на реальну практику поширення корупції та її прояви. Для цього слід лекційний матеріал збагатити різними цікавими історичними фактами, а також даними соціологічних досліджень, що стосуються корупції. Крім того, у межах цієї тематики слід показати багатозаровість категорії «корупція», проаналізувавши таке розуміння з точки зору сучасної української правової доктрини, а також положень чинного законодавства. При цьому особливо увагу слід приділити такому різновиду корупції як академічна, що зустрічається у галузі освіти, розкриваючи її суб'єктів та пояснюючи її небезпечність.

У межах другої теми цього блоку: «Правовий механізм запобігання корупції в Україні» слід розкрити такі питання. 1. Формування та реалізація антикорупційної політики в Україні: Антикорупційна стратегія на 2021–2025 рр.; Державна антикорупційна програма на 2023–2025 рр. 2. Особливі обмеження для посадових і службових осіб; заходи запобігання та регулювання конфлікту інтересів. 3. Фінансовий контроль як засіб запобігання корупції; антикорупційна експертиза нормативно-правових актів; спеціальна перевірка стосовно осіб, що претендують на зайняття відповідальних посад. 4. Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення; інститут викривачів корупції як засіб її попередження.

Розкриваючи другу тему необхідно особливо акцентувати на тому, що держава, розуміючи руйнівні наслідки корупції, не просто вживає певні заходи щодо протидії корупції, але й робить це у відповідності до сформованої стратегії та чітко вивіреного плану роботи. Крім того, важливо показати інструментарій попередження та боротьби з корупцією, що встановлено на законодавчому рівні.

Третя тема: «Міжнародний та вітчизняний досвід правової протидії корупції», на наш погляд, повинна охоплювати такі питання: 1. Міжнародно-правові акти у галузі протидії корупції. 2. Досвід протидії корупції у державах сучасного світу. 3. Спеціально уповноважені суб'єкти у справі протидії корупції в Україні. 4. Юридична відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків в Україні.

Наведена тематика вже розрахована суто на практичні питання запобігання та протидії корупції. У її межах слід детально розкрити правовий статус спеціалізованих державних органів та установ, що діють у цій сфері, вказати на правовий механізм запобігання та протидії корупції, а також розкрити питання юридичної відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків в Україні.

Разом із тим, слід особливо підкреслити, що запровадження зазначених тематик для студентів неюрідичних закладів вищої освіти, на наш погляд, забезпечить свій позитивний результат лише за умови попереднього вивчення здобувачами вищої освіти антикорупційної тематики у межах інших тем навчальної дисципліни «Правознавство».

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонов В. О. Національна безпека як необхідний атрибут існування та самозбереження Української держави. *Держава і право* суверенної України: проблеми теорії і практики: матеріали наукової конференції до 20-ї річниці незалежності України (Київ, 21 червня 2011 р.). За ред. Ю. С. Шешученка. Київ. «Юридична думка». 2011. С. 61–70.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України № 392/2020. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
3. Руднева О. М., Яриш О. Н. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності. Аналітична доповідь. Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: збірник матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 грудня 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої, д. ю. н., проф. Київ. : НІСД, 2013. С. 6–26.

4. Про національну безпеку України : Закон України від № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
6. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
7. Индекс сприйняття корупції – 2023. Маятник боротьби з корупцією в Україні: крок вперед після кроку назад. Інтернет-сайт «Transparency International Ukraine» URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>
8. Лисенко І. В., Кузьменко О. В., Гаряева Г. М. Навчальна дисципліна «Правознавство» як ефективний засіб формування правової культури у студентів неюридичних закладів вищої освіти. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2024. С. 47–49.
9. «Про внесення змін до Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти»: Наказ Міністерства освіти і науки України від 3 квітня 2024 року № 441. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0441729-24#Text>
10. Усе про антикорупційні навчальні курси. URL: <https://osvita.ua/news/topics/91440/>